

Oksana Delia

**"...FORMER PROPRIETED CLASSES CAN NOT MEET THE SUBMISSION OF CLAIMS ...":
THE PROBLEM OF EMERGENCY BOLSHEVIK TAXATION**

With the establishment of the Bolshevik regime in Ukraine in the post-revolutionary civil Dictionary added the term "contribution" in the context of taxing the property of the population. The adoption of the decree on emergency revolutionary taxation gave the right to exercise the power structures of financial pressure on the representatives of the bourgeoisie. Popular opposition, mass complaints of extraordinary taxes, reducing the purchasing power of the monetary unit, forced the government to abandon collecting contribution. Bolshevik policy of emergency tax in relation to the internal enemy was used until 1921.

Key words: contribution, extreme taxation, the bourgeoisie and the Bolsheviks.

УДК 94:371.83

Тетяна Луговська

**ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА РОСІЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ "ДРУГ"
У ЛЬВОВІ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.**

У статті досліджується діяльність ініціативної групи студентів львівського університету, у основному студентів-медиків, у відновленні товариства російських студентів "Друг" на початку 20-х років ХХ ст.

Ключові слова: "Друг", москвофільство, русофільство, освітньо-культурна діяльність, студентське товариство.

У громадсько-політичному житті Західної України вагомий вплив мали організації галицьких русофілів (москвофільство). Це, зокрема, такі культурно-просвітницькі організації, як Руський інститут "Народний дім" у Львові, Львівський Ставропігійський Інститут, "Товариство імені М. Качковського", Товариство "Руських дам".

Серед молодіжних організацій досить активно самостійно діяло і співпрацювало з іншими русофільськими об'єднаннями студентське товариство "Друг" у Львові.

Мета статті – висвітлити процес відновлення діяльності студентського товариства "Друг" у Львові.

Історіографія питання є досить обмеженою. Це дослідження Л. Матюшко [2] та Т. Луговської [7].

Основу джерельної бази статті складають матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України), фонд 506 с.

Наукова новизна статті полягає в тому, що дотепер аналізу характеру та особливостей діяльності студентського об'єднання "Друг" у Львові в українській історіографії практично не здійснювалося.

Спроби відновити товариство російських студентів "Друг" у Львові, яке припинило свою діяльність з початком Першої світової війни за наказом австрійського уряду, припадають на кінець 1921 – першу половину 1922 років [3, арк. 1]. У запрошенні від 10 березня 1922 р. до галицько-російських студентів йшлося про те, що через нагальну необхідність вирішення нагальних питань студентського життя, потрібно 19 березня 1922 р. з'явитися, як делегатам, на збори до Львова за адресою по вул. Краківській, 17 (другий поверх), у приміщення, в якому знаходилося літературно-драматичне товариство "Муза". Запрошення скеровувалося в округи Станіслава, Калуша і Долини з приміткою у жодному разі не відмовитися, обов'язково приїхати та привезти з собою це запрошення. Підписали запрошення від імені правління галицько-російської студентської організації виконувач обов'язки Труш та секретар Луцик. Чи відбулася ця зустріч поки нема підтвердження [4]. На сумніви щодо цього вказує записка з поміткою "19 березня 1922 року м. Станіслав" [3, арк. 2], у якій йдеться про те, що делегатів від округи не обрано, час зборів не визначений, порядок денний зборів відсутній.

У розісланому влітку 1922 року запрошенні мала місце друга спроба скликати збори. У його тексті з розпачем повідомлялося про те, що руське студентство у Галичині досі не організоване. Уже вісім років як не виявляє ознак діяльності студентське товариство "Друг", яке до Першої світової війни було центром молодіжного життя. У Львові нема студентського дому, гуртожитку, які існували до війни. Усе це "оновити є крайньою необхідністю" [3, арк. 3]. Крім цього є багато інших питань, у яких руське студентство мало б зайняти певну позицію. Це питання вступу руських

студентів до польського університету у Львові, ставлення руських до утворення українських університетських курсів – усе це питання першочергової важливості. Це змушує скликати збори на десяту годину ранку 20 вересня 1922 р. у приміщенні Товариства ім. М. Качковського за адресою вул. Золота, 14 (перший поверх). Завершується запрошення проханням обов'язково приїхати та запросити друзів, що проживають в околицях, оскільки через відсутність адрес не усіх можливо оповістити [3, арк. 3]. За головуючого запрошення підписав Луцик. У черговому, досить розлогому на відміну від першого, запрошенні, бачимо належне ставлення до оголошених зборів, вказана година, на яку скликаються збори, перераховані пункти порядку денного зборів, що свідчить не про спонтанність дій, а про досить серйозну організаційну роботу.

Незважаючи на це, мабуть, щось завадило російській молоді зібратися і цього разу у вказаний термін, або збори були перенесені на іншу дату. Тому лише третя спроба була вдалою: архівні матеріали зберегли протокол зборів ініціативної групи студентів тільки від 22 листопада 1922 р. Тоді були присутніми лише 36 студентів і студенток львівських навчальних закладів. Головуючим обрано Труша, секретарем – студента медичного факультету університету Ярослава Кміцкевича. З доповіддю про життя та стан справ російського студентства у 1921–1922 рр. виступив студент медичного факультету університету Григорій Чемерис. Труш у своїй промові закликав до нової творчої роботи. Потім Я. Кміцкевич підняв питання про ставлення російського студентства до Львівського університету. Досить активно йшло обговорення повідомлень – усього виступило шестеро делегатів зборів. На пропозицію Труша збори обрали правління у кількості п'яти членів і двох заступників. Відкритим голосуванням до складу правління були обрані Рижковський, Труш, Чемерис, Свистун, Патич, Брич і Кміцкевич. Новообраному правлінню збори доручили розподілити між собою посади голови правління, його заступника і секретаря, а також напрацювати статут для майбутньої галицько-руської студентської організації [3, арк. 4].

Перші ж загальні збори відновленого товариства руської студентської молоді "Друг" відбулися 12 червня 1923 р. у присутності 40 осіб [3, арк. 5]. Голова правління товариства Я. Кміцкевич зачитав звіт про діяльність правління, умови, у яких працювало правління та результати його роботи. Після доповіді Я. Кміцкевича, колега Брич звітував про фінансові справи правління. Труш доповідав про відновлення діяльності довоєнного товариства "Друг" і про його статут. Після дискусії, у якій брали участь десять членів товариства, загальні збори прийняли до відома загальний і фінансовий звіти правління. Збори прийняли пропозицію Труша про відновлення товариства "Друг" і запропоновані ним зміни до статуту товариства. Зокрема, до складу товариства включали дійсних членів, якими могли бути студенти та вільні слухачі всіх вищих навчальних закладів м. Львова; розмір членських внесків складав 1 злотий (далі – зл.) (до війни 2 корони (далі – кр.) і раз на півріччя 1 зл. (до війни 2 кр.). Офіційною мовою товариства була російська літературна мова [3, арк. 5 зв.].

За пропозицією Я. Кміцкевича, збори обрали комісію у складі трьох осіб для відновлення діяльності товариства "Друг" та доопрацювання статуту товариства. На зборах піднімалося питання ідейних засад діяльності товариства та необхідності видання студентського журналу та газети. За наслідками дискусії прийнята резолюція зборів, запропонована Габрусевичем. У ній йшлося про повну довіру зборів правлінню товариства, та підтримку їх діяльності і програми, яка на перше місце ставить національні інтереси російського народу. Збори також закликали усіх російських студентів підтримати матеріально і морально правління товариства в організації студентського журналу "Рассвет" [3, арк. 5 зв.].

Збори виступили з ініціативою скликати з'їзд всіх руських студентів. З цього приводу прийнято резолюцію та обрано організаційну комісію, яка при допомозі призначених уповноважених з районів мала б докласти зусиль для якнайскорішого скликання загального студентського з'їзду. До організаційної комісії з питань скликання загального студентського з'їзду увійшли Брич, Ксенія Труш, Чемерис [3, арк. 5 зв.].

Згідно з порядком денним мали відбутися вибори нового правління товариства, але збори ухвалили продовжити повноваження попереднього правління, дообравши лише трьох нових членів правління замість тих, що вибули. Зокрема, дообраним членом правління став Роман Луцик, студент історико-філологічного факультету Львівського університету, родом з села Лука Буцацького повіту [3, арк. 6]. На зборах також обрано членів комісії з метою напрацювання нових вимог статуту товариства. Членами комісії стали Герасимчук, Кнітко, Борис Труш.

Організаційні заходи з відновлення діяльності товариства вимагали узгодження дій з керівництвом Львівського університету. У травні 1923 року, в зверненні до високого сенату університету Яна Казимира у Львові, ініціативна група студентів вказувала на те, що метою діяльності товариства російських студентів "Друг" було надавання моральної та матеріальної допомоги найбіднішим колегам-студентам, про що свідчив статут товариства. Згідно з розпорядженням австрійського намісництва від 4 серпня 1914 р. товариство, разом з іншими

російськими товариствами і організаціями, припинило свою діяльність [5, арк. 1]. У зверненні наголошувалося на тому, що програмна діяльність товариства не пов'язувалося із певною ідеологією чи політикою, а мала суто академічно-гуманітарну скерованість. Також у зверненні підписанти вказували на те, що біля двохсот російських студентів університету не мають свого осередку суспільного студентського життя, у зв'язку з чим вони просили дозволу на поновлення призупиненої діяльності товариства "Друг" [5, арк. 1].

Підписанти звернення переслідували подвійну мету: відродити діяльність товариства і за характером його діяльності отримувати відповідну матеріальну допомогу від адміністрації університету. Вказуючи на те, що товариство, поновлюючи свою діяльність, дотримуватиметься попередніх статутних положень аполітичного характеру, отже тим самим буде лояльним до державної політики Польщі, а з іншого боку, наголошуючи на тому, що є досить численна група російських студентів університету, без власного осередку і організаційної структури, що давало їм право як організації сподіватися на відповідну матеріальну підтримку майбутнього товариства з боку університету, згідно з положенням польського законодавства. Звернення підписали п'ятеро студентів: Ярослав Кміцкевич, студентка другого курсу філософського факультету Стефанія Тишкевич, студент третього курсу медичного факультету Брич і ще двоє студентів університету.

У липні 1923 року аналогічне за змістом звернення, але лише з незначними редакційними змінами, скерували до сенату університету. Цей документ супроводжувався трьома екземплярами статуту товариства – два екземпляри подавалися російською мовою, один – польською [5, арк. 2].

Таким чином, упродовж травня-липня 1923 року був відредагований статут в остаточному варіанті і передбачалося, що вже з початком навчання студентів в університеті товариство "Друг" відновить свою діяльність. Звернення підписали студенти права Гарасимчук Прокіп, і Михайло Старка та студенти філософії Брич і Степан Кийко.

Лист-відповідь від сенату університету датований 27 жовтня 1923 р., отримано товариством 30 жовтня 1923 р. [5, арк. 3]. У ньому повідомлялося, що академічна рада університету Яна Казимира на своєму засіданні 24 жовтня 1923 р. ухвалила можливість затвердження статуту товариства, лише за умов внесення певних незначних правок в окремі положення статуту. Вимоги змін стосувалися параграфу 11 статуту про грошові внески членів товариства. Потрібно було вказати конкретну суму внесків у марках або польських злотих. У подальшому в змінній формі одноразовий вступний внесок зазначався у сумі 2 зл., а членський – 1 зл. щомісяця. У параграфі 30 статуту потрібно було вказати, що мовою кореспонденції з університетом і у листуванні з владою "використовується польська мова" [5, арк. 3]. Офіційною ж внутрішньою мовою діловодства став галицький варіант російської мови.

Відповідь до сенату університету надійшла і була схвалена 12 листопада 1923 р., у якій студент медицини Г. Чемерис просив затвердити статут товариства "Друг" з внесеними уже на вимогу сенату університету необхідними змінами [5, арк. 4]. Лист підписали також Г. Чемерис, Степан Кийко, П. Гарасимчук, С. Тишкевич, С. Кмелюк і він супроводжувався проектом статуту з внесеними змінами [5, арк. 20–39].

У грудні 1923 року сенат університету схвалив можливість затвердження статуту товариства російських студентів "Друг", який повинен відповідати статуту академічних шкіл Польщі, за умови, що автентичним може бути лише текст статуту польською мовою. Оскільки один екземпляр статуту мав знаходитися у ректораті університету, пропонувалося разом з представленим статутом російською мовою надіслати ще і текст статуту польською мовою [6, арк. 1]. Така умова для розгляду статуту на академічній раді університету була висунута у листі від ректорату університету на ім'я Г. Чемериса 3 січня 1924 р. Організаційна робота з вироблення і затвердження статуту товариства тривала досить довго. Причини обумовлені не тільки бюрократичними перепонами з боку адміністрації університету, яка часто вимагала виконання додаткових умов для затвердження статуту, але й також проявами неорганізованості дій ініціативної групи засновників товариства. Про це може свідчити офіційний лист від канцелярії університету на ім'я того ж Г. Чемериса від 22 травня 1924 р. [6, арк. 5]. Зміст листа полягав у тому, що вже після затвердження статуту, у квітні 1924 р., одному із представників оргкомітету товариства, студенту філософії С. Кийку, видано один з затверджених екземплярів статуту, і той вчасно не повернув його. Не знаємо, з якою метою брав студент затверджений екземпляр статуту, але канцелярія нагадує, що він не був повернутий у встановлений термін, що свідчить про певну необов'язковість з боку ініціаторів створення студентського товариства.

Тільки 5 березня 1924 р. сенат університету розглянув статут товариства "Друг" з внесеними змінами і він був затверджений, про що повідомлялося листом до оргкомітету від 3 квітня 1924 р. на ім'я Г. Чемериса [6, арк. 3], а 23 березня 1925 р. затверджено і регламент нагляду за діяльністю товариства [6, арк. 5]. Зі змісту регламенту відомо, що з метою виконання нагляду за діяльністю товариства призначався куратор – професор чи доцент університету. Обов'язки і повноваження

куратора були досить широкими і докладно розписані в тринадцяти параграфах регламенту [6, арк. 5–6]. Так, обов'язком куратора було давати поради та доброзичливе ставлення до товариства, присутність на зборах, виконання посередницької ролі у стосунках з владою і адміністрацією університету. Також куратор, здійснюючи нагляд, повинен був слідкувати, щоб діяльність і різні заходи товариства відповідали вимогам статуту університету, не порушували академічної та навчальної дисципліни. На початок навчального року куратор мав володіти інформацією про усі зміни у товаристві стосовно складу та керівництва, адреси, майна, господарської та фінансової діяльності. Куратор мав володіти інформацією про усі чергові і позачергові зібрання товариства та їх порядок денний.

У випадках запрошення на загальні збори товариства не членів товариства "Друг", куратор мав право на свій розсуд вимагати заборони їх присутності на зборах. Товариство ставило до відома куратора про різного характеру заходи, що їх проводило з вказівкою місця і часу проведення. Також куратор мав володіти змістом надісланих листів, відозв і оголошень, що мали відношення до публічної діяльності товариства в стосунках з іншими суспільними чи державними організаціями і структурами, а також вирішення певних питань через куратора до влади.

Куратор, за необхідності, мав право вільного доступу до різноманітної документації діяльності товариства, протоколів засідань тощо. Куратор виступав референтом товариства в стосунках з сенатом університету в фінансових питаннях. Він був відповідальним за дотримання належного порядку і дисципліни в час проведення різноманітних заходів товариством. За поданням куратора академічний сенат університету може застосовувати різного характеру покарання і накладати стягнення на порушників статуту товариства чи статуту університету. Форми покарання, що були у компетенції сенату університету (з подання куратора), згідно зі статутом (стаття 101) про академічну школу Міністерства народної освіти та релігійних конфесій були досить суворими: попередження тимчасової заборони діяльності товариства, попередження про розпуск товариства, тимчасове припинення діяльності товариства на період від одного до шести місяців, розпуск товариства [6, арк. 5–6].

Після завершення підготовчих робіт та затвердження необхідних документів (статуту та регламенту нагляду за товариством), у жовтні 1924 року відбулися загальні збори членів товариства. Про збори і порядок денний повідомлялося листом ректорат університету [6, арк. 6]. Лист написаний каліграфічно від руки, що свідчить про відсутність оргтехніки у товариства, а саме друкарської машинки. Повноважні представники товариства російських студентів "Друг" у Львові з повагою, офіційно і з певною гордістю повідомляли ректорат університету про загальні збори членів товариства 26 жовтня 1924 р., що відбудуться у приміщенні Ставропігійського інституту, по вулиці Бляхарська 9 о 15 годині. У порядку денному обрання нового складу правління товариства на 1924/1925 академічний рік та вибори протектора товариства [6, арк. 6].

В архівних матеріалах збереглося лише декілька вітальних телеграм на адресу товариства. Зокрема, вітальну телеграму надіслав з Ужгорода колишній голова довоєнного товариства російських студентів "Друг", депутат Гагатко з щирими словами вітання "Друзям з "Друга": бажаю від душі успіхів для добра і щастя рідного народу" [7, арк.2]. Вітальна телеграма Левицького з Комаровки завершується словами: "Хай живе товариство "Друг" душею ми з вами" [7, арк. 3].

Упродовж 1921–1924 рр. ініціативною групою львівських студентів проведена організаційна робота з відновлення діяльності товариства російських студентів "Друг" у Львові. В основному це були студенти медичного та юридичного факультетів Львівського університету. Їх зусилля завершилися офіційним затвердженням товариства, згідно зі статутом (параграф 9) про громадські академічні організації Міністерства народної освіти та релігійних конфесій, затвердженням статуту товариства та регламенту нагляду. Відновлення діяльності товариства свідчить про активну громадську позицію незначної кількості російських студентів львівських вищих навчальних закладів та їх спроби через товариство проводити відповідну ідейну роботу серед молоді Галичини.

Список використаних джерел

1. Матюшко Л. Діяльність московфільського студентського товариства "Друг" у міжвоєнний період / Л. Матюшко // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І.Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / [Упорядник Олексій Сухий]. – Львів: Видавництво "Піраміда", 2004. – С. 310–322.
2. Матюшко Л. І. Галицьке московфільство міжвоєнного періоду: автореф. дисер. канд. іст. наук. Спец. 07.00.01 – "Історія України". – Львів, 2007. – 18 с.
3. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України), ф. 506с, оп. 1, спр. 2, 7 арк.
4. Ткачов С. Історіографічний огляд вивчення життя російської громади у міжвоєнній Польщі / С. Ткачов // Україна-Європа-Світ. – Вип. 4: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / [Гол. ред.: Л.М.Алексієвський]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2010. – С. 221–227.
5. ЦДІАЛ України, ф. 506с, оп. 1, спр. 3, 57 арк.
6. Там само, спр. 4, 114 арк.
7. Там само, спр. 5, 5 арк.
7. Луговська Т. Проблема мовної культурної ідентичності у діяльності товариства російських студентів "Друг" у Львові / Т. Луговська. // Матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції "Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)" / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Ч. I. – С. 97–98.

Татьяна Луговская

ВОЗОБНОВЛЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВА РУССКИХ СТУДЕНТОВ "ДРУГ" ВО ЛЬВОВЕ В 20-Е ГОДЫ XX В.

В статье исследуется деятельность инициативной группы студентов Львовского университета, в основном студентов медицинского факультета, в возобновлении общества русских студентов "Друг" в начале 20-х годов XX в.

Ключевые слова: "Друг", москвофильство, русофильство, культурно-просветительная деятельность, студенческое общество.

Tatiana Lugovska

PROCEEDING IN ACTIVITY OF SOCIETY OF THE RUSSIAN STUDENTS IS "FRIEND" IN LVIV IN 20TH XX AGE

In the article activity of initiative group of students of the Lviv university, mainly students – physicians, is probed on proceeding in society of the Russian students "Friend" at the beginning of 20th of XX age.

Key words: "Friend", moskvofil'stvo, rusofil'stvo, cultural and educational activity, student society.

УДК (371+261.7"192/193")(477)

Олександр Чучалін

АНТИРЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОСВІТИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У 1920–1930-Х РР.

У статті висвітлюється антирелігійна політика радянської влади у сфері народної освіти. Розглядається запровадження нової радянської системи освіти, її ідейні засади та принципи, вплив на виховання молоді. Доведено, що для здійснення антирелігійного виховання, влада використовувала освітні заклади.

Ключові слова: антирелігійна політика, радянська влада, народна освіта, виховання, молодь.

Становлення незалежної України супроводжується змінами в суспільних відносинах, у тому числі таких специфічних, як державно-церковні. 20–30-ті рр. XX ст. були періодом глибоких і великомасштабних соціально-економічних і політичних перетворень в Україні.

Науковцями дедалі більше уваги приділяється вивченню проблем міжконфесійних конфліктів, церковно-державних відносин, ролі Церкви у житті сучасного суспільства. Дослідженню антирелігійної пропаганди у сфері народної освіти присвячено низку праць, зокрема радянських дослідників М. Голодного [1], Б. Кобзар [12], Є. Ярославського [11; 17]. Серед сучасних українських дослідників слід відзначити Т. Бобко [7], М. Кузьменко [6], Г. Славу [8; 15].

Особливе місце в переліку періодичних видань посідає антирелігійна загальносоюзна та українська преса, серед яких одне з перших місць має журнал "Антирелигиозное воспитание в школе", у якому М. Амосов [5], А. Лукачевський [13], Є. Ярославський [11; 17], публікують свої статті, які стосуються антирелігійного виховання в школі і вказують шляхи шкільної антирелігійної роботи.

Потрібно відзначити відсутність спеціальних досліджень, присвячених проблемі антирелігійного виховання у радянські часи, тому дослідження цієї проблеми є актуальною.

Правляча партія більшовиків поставила собі за мету побудову суспільства, у якому засадничо не передбачалося місця для релігії. Стратегія й тактика Комуністичної партії у досягненні цієї мети скеровувалися проти Церкви як соціального інституту задоволення релігійних потреб населення та відзначилися відверто атеїстичним спрямуванням, особливо у 20–30-х рр. XX ст.

Зі встановленням радянської влади, на усій території України почала запроваджуватися нова, радянська, система освіти, ідейні засади та принципи якої мали б відповідати меті й завданням нового суспільства – виховання громадянина соціалістичної держави, будівника комунізму з новою комуністичною мораллю. Партія розглядала молодь як резерв, тому мала перейняти партійні